

Granskning Skog & Historia 2007

Över stock, sten och i snöyra

Fornminnesinventering

Munktorp, Odensvi, Sura och Ramnäs socknar
Köpings och Surahammars kommuner
Västmanland

Örjan Hermodsson

Granskning Skog & Historia 2007

Över stock, sten och i snöyra

Fornminnesinventering

Munktorp, Odensvi, Sura och Ramnäs socknar

Örjan Hermodsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2008

Omslagsfoto: Kolbotten markerad av kulturstubbar, funnen vid granskningen 2007 i Munktorps socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-06-15.

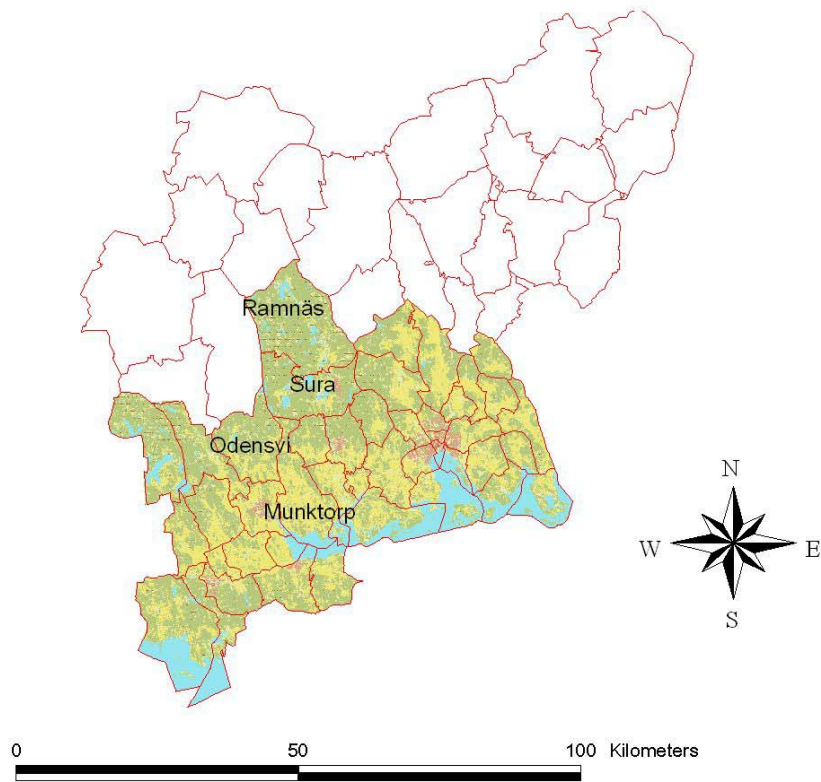
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 978-91-86019-10-5

Tryck: Just Nu, Västerås 2008.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Genomförande	7
Undersökningsresultat.....	8
Tolkning och utvärdering	9
Sammanfattning.....	10
Referenser.....	11
Kart- och arkivmaterial	11
Otryckta källor.....	11
Litteratur.....	11
Tekniska, administrativa uppgifter och figurer.....	11
BILAGOR	12

Figur 1. Inventeringsområdenas lägen inom Västmanlands län. Utdrag av den digitala fastighetskartan.

Inledning

Granskningen år 2007 av Skog & Historia objekten i Västmanland hade som utgångspunkt det material som härrörde från projektet Gröna Jobb. Granskningen under 2007 utfördes i socknarna Munktorp, Odensvi, Ramnäs och Sura (fig. 1). I denna rapport presenteras översiktligt resultaten från granskningen. Vidare diskuteras problematiken kring granskningen. Hur påverkar själva granskningen den slutgiltiga dokumentationen av de vid Skog & Historia inventeringen påträffade objekten.

Bakgrund

Skogsstyrelsen hade under våren 2007 gjort en sammanställning över de typer av objekt som framkom under åren 2004–2006 (fig. 1). Denna sammanställning låg till grund för planeringen av granskningsarbetet 2007. Granskningen av objekten som registrerats under åren 2004–2006 påbörjades under 2006 av Jonas Nordin vid Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Under denna säsong slutfördes arbetet i socknarna Berg och Svedvi. Dessutom genomfördes då en särskild granskning av en inventering i Östervåla socken (Nordin 2006).

Sammanställning av registrerade skog och historia objekt i Västmanland, sedan Gröna Jobbs start år 2004 – augusti 2006

646 st varav 511 kontrollerade

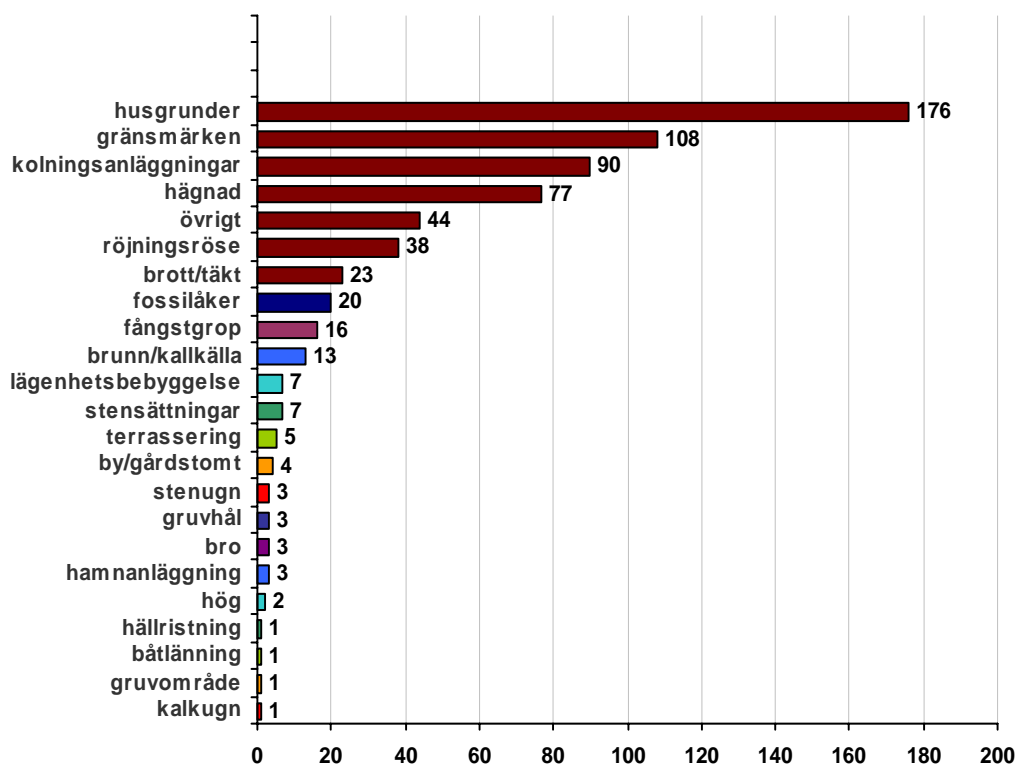

Fig. 2. Figuren är sammanställd av Skogsstyrelsen i Västmanland, region Svea. Den visar inventeringsläget den 17 augusti 2007.

Socken	Antal objekt i Kotten	Antal inlagda objekt	Övrigt
Odensvi	333	Ca 30	Inventering pågår
Götlunda	185		
Ramnäs	64		
Munktorp	68		
Surahammar	172		
Berg	Överlämnat		Begränsad tipsinventering pågår
Svedvi	Överlämnat		Begränsad tipsinventering pågår
Nora	7		
Arboga	Överlämnat		
Fagersta(Västervåla/Västanfors)	57		

Fig. 3. Figuren är sammanställd av Skogstyrelsen i Västmanland, region Svea och visar inventerade objekt inom gröna jobb från 2004 till januari 2007. Totalt bedömdes 886 ogranskade objekt finnas. Antalet ogranskade objekt visade sig vid en närmare och senare kontroll vara minst 1300.

Målsättning och metod

Vid Skogstyrelsen uppskattades att det fanns 886 objekt att granska under 2007. Målsättningen för årets granskning var att klara av alla dessa objekt. Det visade sig dock vid närmare kontroll av materialet att granskningsbehovet var mycket större. Det totala antalet registrerade objekt i Västmanland uppgick till många fler och dessutom fortsatte Skog & Historia inventeringarna ända fram till augusti 2007. Vid granskningen utfördes dokumentationen digitalt med hjälp av ett vid Riksantikvarieämbetet utvecklat fältdatasystem. I Munktorp och i södra delen av Odensvi socken användes ”Beacon on the Belt” för korrektion (DGPS) vilket innebär att noggrannheten på de inmätta objekten bör ligga inom 2 meter. Inom övriga delar av granskningsområdet utnyttjades endast GPS. Där ligger felmarginalen på högst 7 meter för de registrerade lokalerna. Vid registreringen utnyttjades Arc Pad och Fält-GIS 2, där det tidigare kända materialet ur FMIS läggs in som geometriska skikt via Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöserver (KMS).

Topografi och fornlämningsmiljö

Munktorps församling omfattar 119,7 km² och hyser 1876 innevånare (SCB 2006). Munktorps socken har en varierad natur med skogrika delar i norr och med ett flackt odlingslandskap intill Mälaren i söder. Drygt 1750 fornlämningar var kända efter andragångsinventeringen år 1988 (Nationalencyklopedin, 1994, band 13:505). Enligt Nordisk familjebok omfattar Munktorps socken 115,38 km² och hade 2926 innevånare år 1911 (Projekt Runeberg, Nordisk familjebok/Uggleupplagan, band 18:1351-1352).

Odensvi församling hyser 702 innevånare. Den består av en småbruten slättbygd i söder och två större dalar omgivna av skogbeväxta höjdområden i norr. Omkring 702 fornlämningar var kända efter andragångsinventeringen 1988 (Nationalencyklopedin, 1994, band 14:390). Socken omfattar 861 km² land och 12 km² vatten. År 1848 var folkmängden 1573 personer (Projekt Runeberg, Nordisk familjebok/Uggleupplagan, band 20:139).

Ramnäs församling hyser 3791 innevånare. Den består av en brukspräglad dalgångsbygd utmed Kolbäckån, som omges av skogbevuxna glesbefolkade höjdområden. Omkring 50 fornlämningar var registrerade efter andragångsinventeringen (Nationalencyklopedin, 1994, band 15: 420). Socknen omfattar 228,49 km² och hade år 1914 2626 innevånare (Projekt Runeberg, Nordisk famijebok/Uggleupplagan, band 22:967–968).

Sura församling har 7593 innevånare och omfattar en flack dalgångsbygd utmed Kolbäckån. Den är delvis tätbebyggd. Cirka 70 fornlämningar var kända efter andragångsinventeringen (Nationalencyklopedin, 1995, band 17:428). Socknen omfattar 459 km² land och 35 km² vatten. Folkmängden år 1848 uppgick till 742 personer (Projekt Runeberg, Nordisk famijebok/Uggleupplagan, band 22:135).

Genomförande

Granskningsarbetet genomfördes periodvis under år 2007. Fälтарbetet i Munktorps socken utfördes under 6 dagar i juni av Örjan Hermodsson (fig. 4–5). Förberedelsearbetet innefattade 5 dagar, då Skog & Historia materialet hämtades digitalt ur Skogens Källa (Skogsstyrelsen databas) och gick igenom. Statistik upprättades för att skapa förutsättningar för att genomföra en effektiv granskning. För Munktorps socken togs också äldre historiska kartor fram ur lantmäteriets arkiv via internet. Syftet med detta var framförallt att antikvariskt kunna bedöma bebyggelselämningar. Sådana med belägg från 1700-talet eller tidigare bedöms enligt praxis från Riksantikvarieämbetet som fasta fornlämningar.

Övriga delar av granskningsarbetet i socknarna Odensvi, Sura och Ramnäs utfördes under perioden september till och med december. Under 20 fältdagar granskade Örjan Hermodsson registrerade objekt i södra delen av Odensvi socken (fig. 6–12). Detta arbete utfördes främst under december. Margareta Boije arbetade under perioden september–december med granskning i Ramnäs, Sura och norra delen av Odensvi socken. Sammanlagt utnyttjade hon cirka 80 arbetsdagar för detta arbete, som innefattar förberedelser och fälтарbete och diverse handläggning. Omkring 9 dagar under början av september var Örjan involverad i förberedelsearbetet då Margareta handleddes i metodiken vid digital registrering av fältdata.

Inom samtliga socknar hade enstaka lokaler under 2007 granskats av Per-Olof Fredman, som är anställd som arkeolog vid Skogsstyrelsen, region Svea.

Inför granskningsarbetet beslutades att göra prioriteringar. Detta föranleddes av önskemål från Länsstyrelsen och i diskussioner med Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet. Det beslutades att gränsmärken i nuvarande gräns inte skulle granskas och föras in i FMIS. Detta låg till grund för granskningsarbetet i Munktorps socken under juni. Senare beslutades att också andra gränsmärken och lämningstypen brott/täkter inte heller skulle granskas. Dessutom när det gällde granskningen i Odensvi, Ramnäs och Sura uteslöts kontrollen av äldre historiska kartor tills vidare. Likaså bestämdes att inläggningen av det granskade materialet i FMIS fick skjutas åt sidan till förmån för fältbesiktningarna.

Undersökningsresultat

Under 2007 granskades hela socknarna Munktorp, Ramnäs och Sura samt större delen av Odensvi. Sammanlagt var det 761 objekt som berördes. 47 av dessa objekt är nyfynd vid granskningen (fig. 13). En allmän slutsats när det gäller granskningen är att för nästan varje objekt som besöktes fanns ytterligare objekt eller miljöer kvar att dokumentera på de av Skog & Historia påträffade platserna. Skog & Historia inventeringen har vanligen varit objektsrelaterad. En vanlig situation har varit att inventeraren har hittat en husgrund på en bebyggelseplats och dokumenterat denna. Vid den efterföljande granskningen visade det sig att det genomgående fanns ytterligare husgrunder på platsen, vilket innebar att lokalen blev omregistrerad från husgrund till lägenhetsbebyggelse. Ibland har Skog & Historia registrerat flera objekt på en plats i form av husgrunder, brunnar eller dylikt. Dessa har sedan vid granskningen sammanförts till lämningstypen lägenhetsbebyggelse eller i ett fåtal fall till by-/gårdstomt. Detsamma gäller platser med kolningsanläggningar, som efter granskningen registrerats som områden med skogsbrukslämningar, ofta bestående av kolbotten och kojgrund. Detta förhållande avspeglas i den jämförande statistik från Munktorps och Odensvi socknar som sammanställts i diagram (fig. 14–17).

Genom dessa nyregistreringar vid granskningen av områden med lämningar har ett mycket stort antal nya objekt tillkommit, som inte framgår i den sammanställda statistiken. Skulle alla de husgrunder, som vi påträffat i anslutning till de i Kotten registrerade objekten, räknas ligger antalet granskade objekt på omkring 1400.

I samband med granskningen konstaterades att i många fall finns i Kottens införda databas objekt som saknar blanketter i Skogstyrelsens pärmar över Skog & Historia inventeringen.

Resultaten från granskningen i Sura och Ramnäs socknar framgår av figur 18 och 19. Inom dessa två socknar var kvalitén i den genomförda Skog & Historia inventeringen lägre än i Munktorp och Odensvi. I Sura och Ramnäs kunde ett stort antal objekt ej återfinnas. Vidare förekom dubbelregistreringar av samma objekt. I dessa socknar ger Gröna jobb projektets inventeringsinsatser intryck av att ha varit osystematiska i högre grad än i Munktorp och Odensvi. Majoriteten av kolningsanläggningarna som registrerats i socknarna har bedömts som resmilor. 10 kolningsanläggningar har vid granskningen tolkats som liggmilor och bedömts som fasta fornlämningar. Detsamma gäller de fyra tjärdalar som registrerats i socknarna.

Enligt en preliminär beräkning, delvis baserad på Skogstyrelsens tidigare bedömningar, återstår efter 2007 cirka 550 objekt i Kotten att granska. Det totala antalet objekt från Gröna Jobb i Västmanland uppgår därmed till över 1300. Sannolikt ligger denna siffra högre. En genomgång av alla blanketter och markeringar i Kotten av de återstående områdena är nödvändig för att få fram en säkrare statistik. I den år 2006 granskade socknen Svedvi har Kottenobjekt tillkommit efter granskningen. Detta iaktogs vid ett avverkningsärende som handlades av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.

Tolkning och utvärdering

Erfarenheten från granskningen 2007 visar att Skog & Historia inventeringen har lyft fram ett mycket viktigt tidigare obeaktat spektrum av lämningstyper. Registreringsläget för de vanligaste typerna av lämningar i Skog & Historia materialet måste betecknas som högst brisfälligt i tidigare register (FMIS). De viktigaste typerna som framkommit genom Skog & Historia är husgrunder från historisk tid och kolningsanläggningar. Det är här de mest omfattande fynden har gjorts. Förmodligen är dessa bägge typer de som mest systematiskt har efterforskats vid Gröna Jobb projektet. Andra fynd som framkommit vid Skog & Historia inventeringen och i samband med granskningsarbetet kan bedömas som viktiga indikationer på ett mer eller mindre okänt källmaterial. Detta gäller exempelvis tjärframställningsplatser, färdvägar, by- och gårdstomter, fossil åker och olika former av hägnader. Inventeringarna visar också att det finns en potential för nyfynd också av förhistoriska lämningstyper i form av gravar och skärvestenshögar.

Skog & Historia objekten har visat sig ge en värdefull indikation för kulturmiljövården, när det gäller okända kulturmiljöer. Men, för att det i Kotten registrerade objekten verkligen ska kunna utnyttjas i samhället, är en genomgripande granskning nödvändig. Till denna bör kopplas en genomgång av äldre historiska kartor och även att historiskt källmaterial för att få ett närmare grepp om lämningarna från historisk tid.

Det stora antalet husgrunder som framkommit vid inventeringarna återspeglar viktiga faser i områdets historia. I de agrart präglade Munktorps och Odensvi socknar torde bebyggelselämningarna till stora delar kunna kopplas samman med den befolkningsminskning som skett sedan 1800-talet (jämför *Topografi och Fornlämningssmiljö*). Ett exempel på en övergiven gårdstomt är Sämskarbo i Odensvi socken. Den har kartbelägg från 1600-talet. Den ligger i norra delen av Odensvi socken och representerar sannolikt en medeltida kolonisationsfas i socknens utmarker. Fler liknande exempel på övergivna bebyggelselägen finns inom granskningsområdet.

Det iaktogs vid granskningen hur vissa kolbottnar efter resmilor hade dubbla vallar. Detta kan tyda på flera brukningsfaser.

Granskningstakten under 2007 kan, om vi inkluderar allt förberedelsearbete, genomsnittligt beräknas ha varit mellan 6 och 7 objekt per dag. Enligt en norm som fastställts vid Riksantikvarieämbetet ligger en genomsnittlig granskningstakt i landet på omkring 5 objekt per dag (muntlig uppgift av Rickard Sohlenius).

Vid granskningsarbetet gjordes många iakttagelser av andra okända fornlämningar i anslutning till de platser som granskades. I några fall har dessa registrerats (fig. 20), men för de mesta har de lämnats åt sidan eller summariskt registrerats (se fig. 21). Tidsåtgången för att dokumentera lokalerna har då visat sig vara alltför omfattande för att kunna rymmas inom granskningsarbetet. Exempel på två särskilt intressanta platser med summariskt registrerade fornlämningar är ett gravfält vid St. Rocklunda i Odensvi socken, med en mycket ovanlig grav? (fig. 12). Ett annat exempel är ett område med ryggade/välvda fossila åkrar vid Sörslyta i Odensvi socken. Bägge dessa lokaler bör närmare dokumenteras. Inom byn Arlas mark nära torpet Bergbo påträffades vid granskningen ett område med husgrunder av medeltida typ. På en av projektet Gröna Jobb registrerad plats med bebyggelselämningar på byn Ytterskälbys mark påträffades vid granskningen en ristning på en sten med bl.a. årtal 1874 och namninitialer.

Sammanfattning

Den granskning av Skog & Historiaobjekt som gjordes 2007 hade sin utgångspunkt i projektet Grön Jobb som bedrevs i Västmanland under åren 2004—2007. Under våren 2007 beräknade Skogsstyrelsen i Västmanland att granskningsbehovet omfattade 886 objekt. En bedömning baserad på denna rapport pekar på över 1300 objekt. Under 2007 var 761 objekt föremål för granskning.

Dokumentationen vid granskningen utfördes med ett GPS- och DGPS -baserat fältdatasystem. Registreringen skedde med hjälp av Arc Pad och fält-GIS 2. Erfarenheten vid granskningen var att Skog & Historiainventeringarna visade sig vara en värdefull indikation på omfattande bestånd av okända kulturmiljöer, framförallt från historisk tid. Nästan vid varje granskat objekt kunde ytterligare lämningar påträffas i närområdet. Granskningen resulterade i regel i att ett område med lämningar kunde registreras.

Vid granskningen påträffades ett antal fornlämningar som inte var möjliga att närmare dokumentera.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Historiska kartor hämtade ur den lantmäteriets arkiv över Internet.

Ortnamnsarkivet

Otryckta källor

Blanketter och databaser från Skogsstyrelsen (Kotten).

Nordin, J. 2006. Årsrapport Skogens kulturarv 2006. Otryckt rapport. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.

Litteratur

Nationalencyklopedin, 1994, band 13-15 och 1995, band 17.

Projekt Runeberg, Nordisk familjebok/Uggleupplagan, banden 18, 20 och 22.

Tekniska, administrativa uppgifter och figurer

<i>KM dnr:</i>	07003
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	435-4499-07
<i>Undersökningsperiod:</i>	2007
<i>Arkeologtid:</i>	120 dagar
<i>Personal:</i>	Margareta Boije och Örjan Hermodsson
<i>Belägenhet:</i>	Munktorp, Odensvi, Ramnäs och Sura socknar

BILAGOR

Figur 4. Utsikt från väster mot Björunda by i Munktorps socken, Köpings kommun, Västmanland. På platsen finns lämningar efter ett torp. Foto: Förf. 2007-06-11.

Figur 5. Utsikt från väster mot Sörvåle gamla tomt i Munktorps socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-05-28.

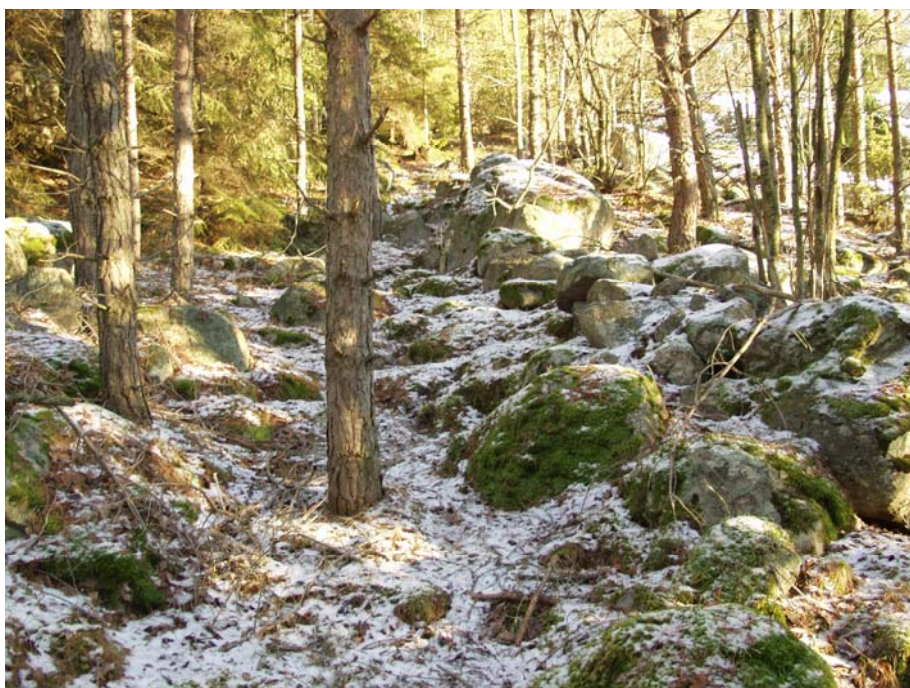
Figur 6. I förgrunden är grund efter boningshus med spisröse efter ett torp vid Hagelsberga i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-12-04

Figur 7. Förfallet boningshus vid torpet Larsbo vid Girsta i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-12-13.

Figur 8. Fornborgsvall och hålväg funnen av Gröna Jobb projektet nära Odensvi kyrka, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-12-18.

Figur 9. Övergiven färdväg i brant sluttning vid Bällsta i Odensvi socken, Västmanland. Foto: Förf. 2007-11-27.

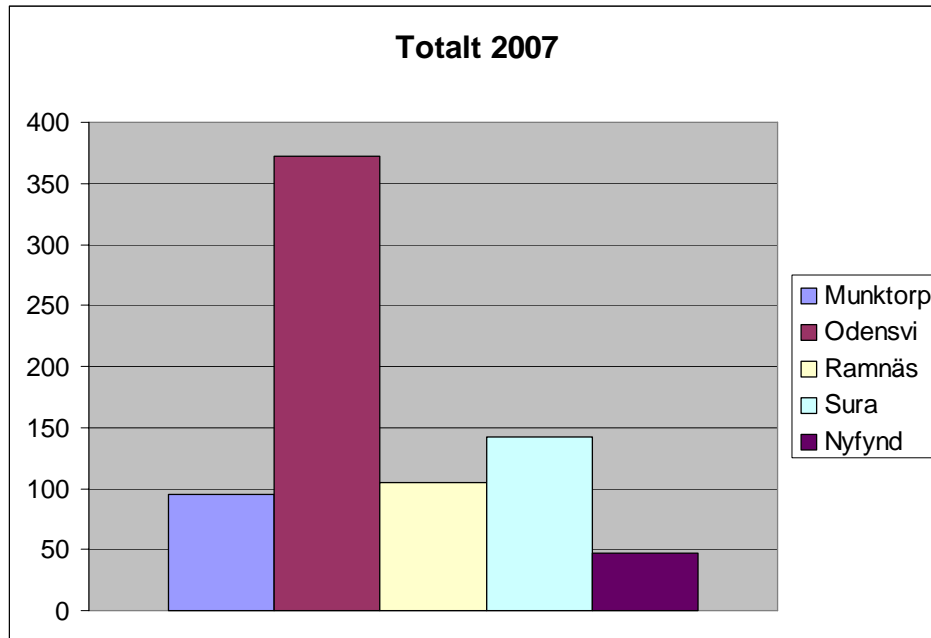
Figur 10. Trädet i mitten står på en nyfunnen skärnstensbög vid Valsta i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-12-27.

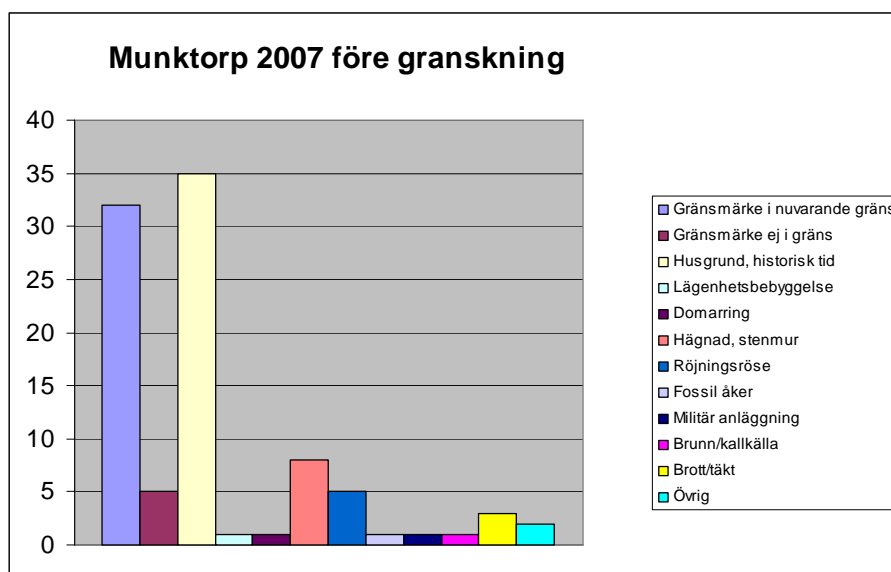
Figur 11. Utsikt över Valstaåns dalgång i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland. I horisonten skymtar Valsta säteri från 1700-talet. Foto: Förf. 2007-12-27.

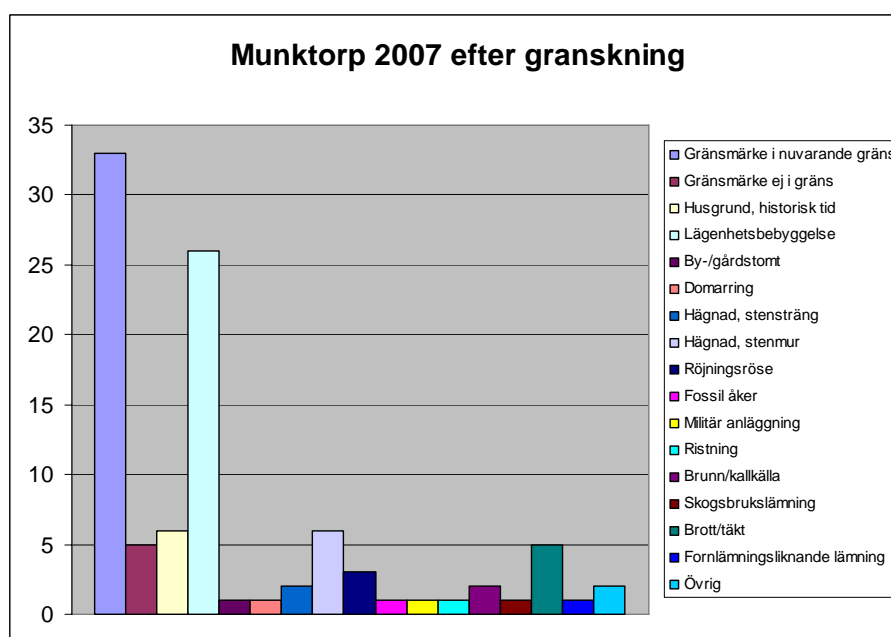
Figur 12. I mitten på bilden syns en ovanlig anläggning på ett vid granskningen nyfunnet gravfält vid St. Rocklunda i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland. Foto: Förf. 2007-12-05.

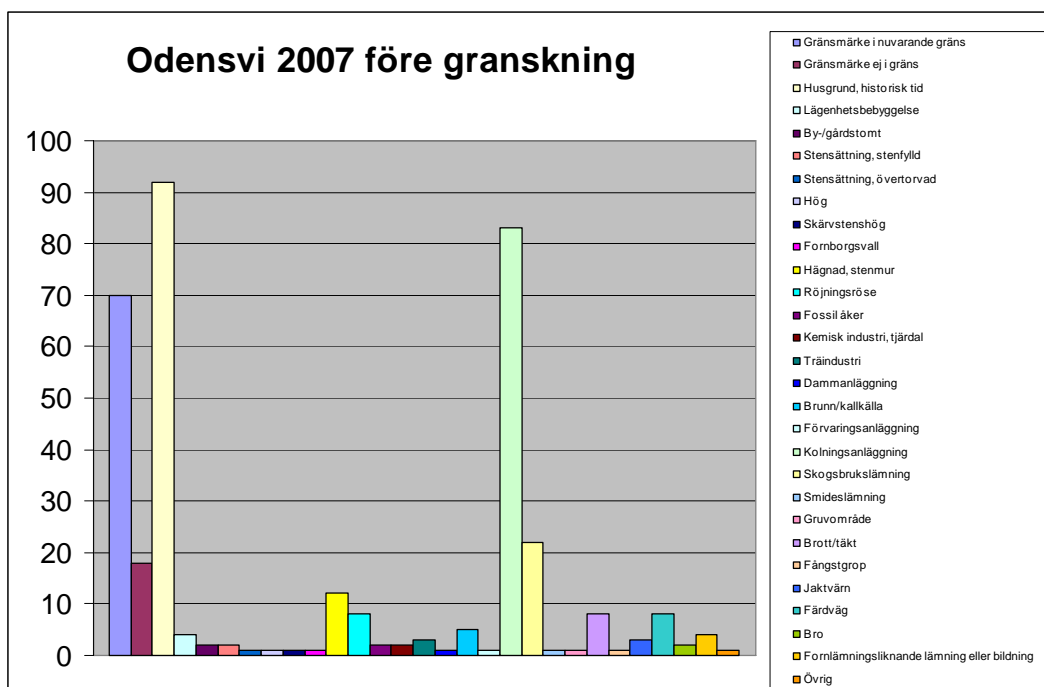
Figur 13. Fördelningen sockensvis för alla de vid granskningen 2007 berörda objekten från Gröna Jobb projektet i Västmanland. Dessutom bar de vid granskningen nyfunna FMI-enbeterna redovisats.

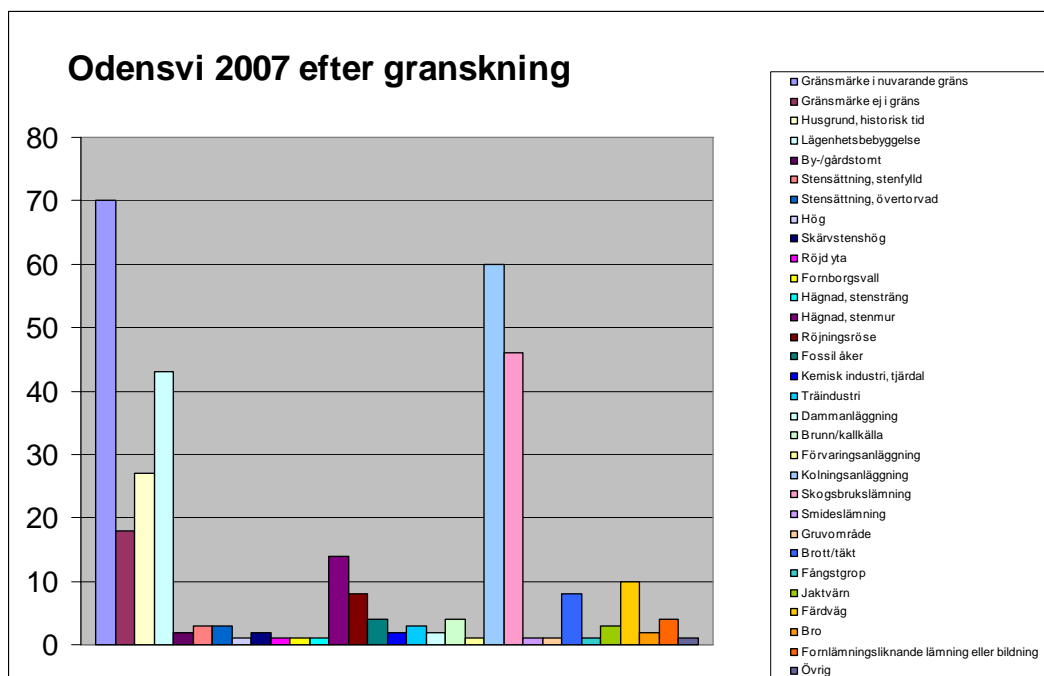
Figur 14. Fördelningen i typer av lämningar i Munktorps socken, Köpings kommun, Västmanland efter Grön Jobb projektets inventering åren 2004-2006. Typestämmingarna är anpassade till den bedömning som gjordes vid granskningen.

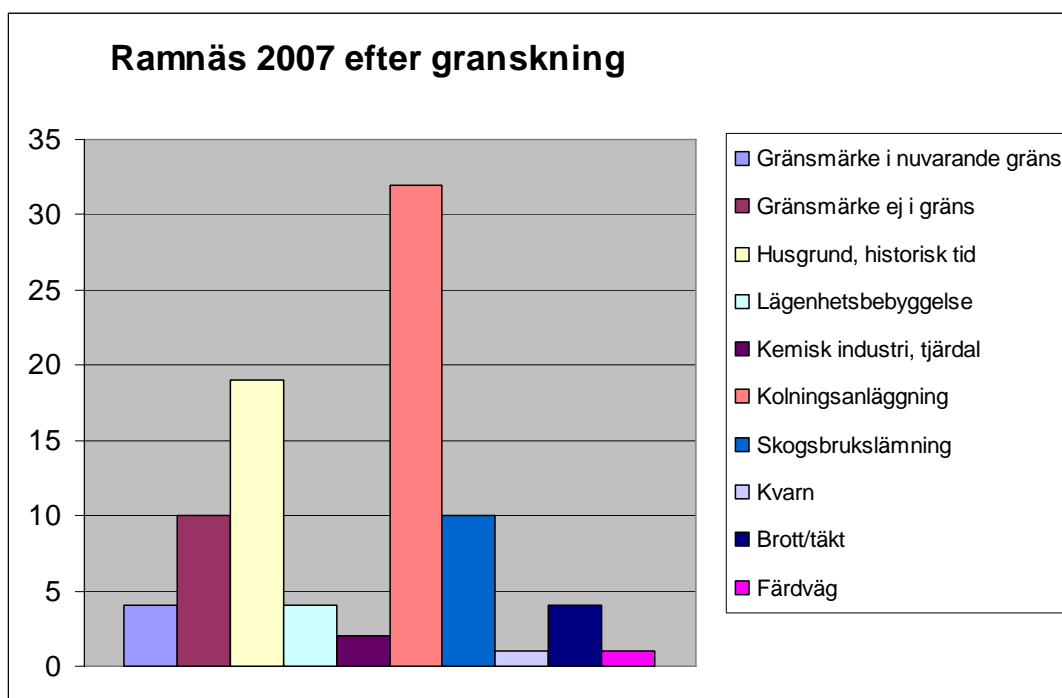
Figur 15. Fördelningen i typer av lämningar i Munktorps socken, Köpings kommun, Västmanlands län efter granskningen år 2007. Nyfynd av lämningar gjorda vid granskningen är här inräknade.

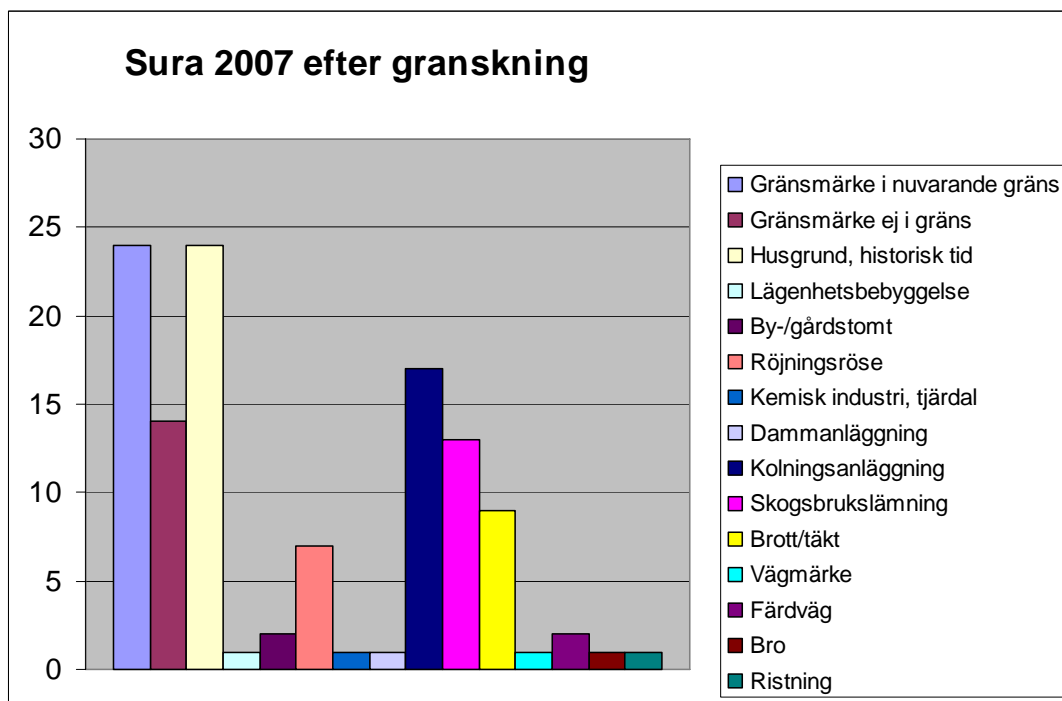
Figur 16. Fördelningen i typer av lämningar i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland efter Gröna jobb projektets inventering åren 2004-2007. Typbestämningarna är anpassade till den bedömning som gjordes vid granskningen.

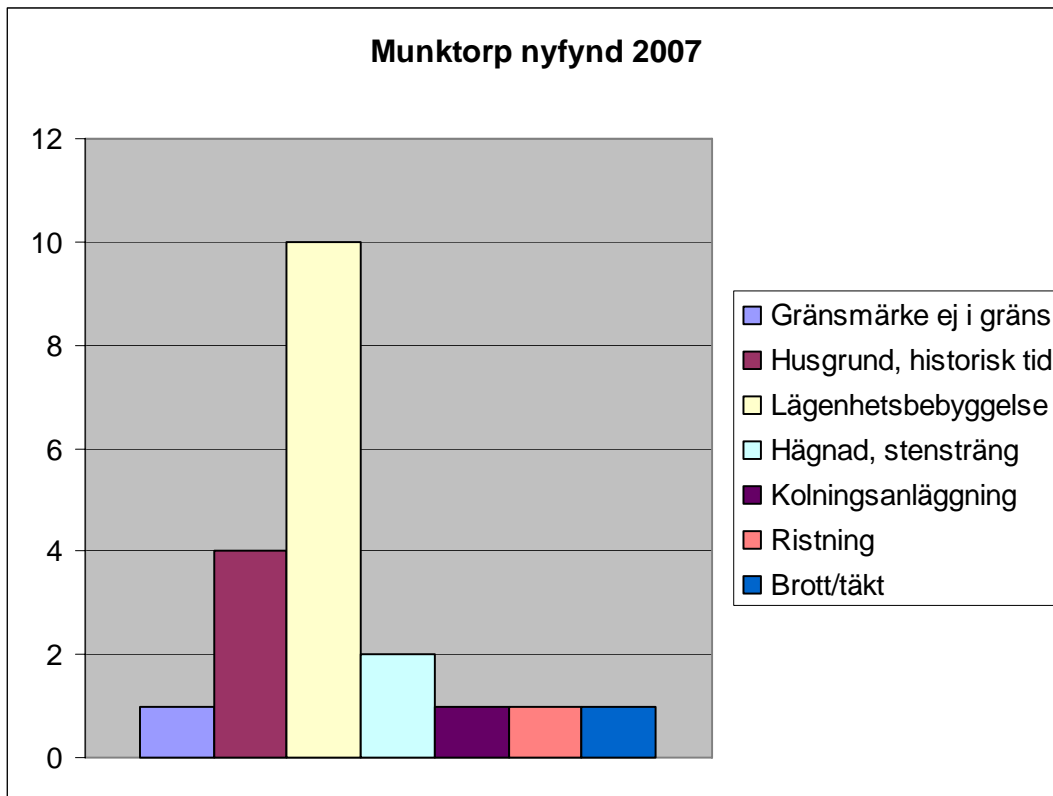
Figur 17. Fördelningen i typer av lämningar i Odensvi socken, Köpings kommun, Västmanland efter granskningen år 2007. Nyfynd av lämningar gjorda vid granskningen är här inräknade.

Figur 18. Fördelningen i typer av lämningar i Ramnäs socken, Surahammars kommun, Västmanland efter granskningen år 2007. Nyfynd av lämningar gjorda vid granskningen är här inräknade.

Figur 19. Fördelningen i typer av lämningar i Sura socken, Surahammars kommun, Västmanland efter granskningen år 2007. Nyfynd av lämningar gjorda vid granskningen är här inräknade.

Figur 20. Fördelningen i typer av lämningar bland de nyfynd som gjordes vid granskningen år 2007 i Munktorps socken, Köpings kommun Västmanland.

Lämningstyp	Socken	Område	Antal	Antikvarisk bedömning	Kommentar	Granskare	Datum
Gravfält	Odensvi	Stora Rocklunda	1	FF	Gravfält (endast summariskt registrerat)	Öhn	2007-12-05
Fossil åker	Odensvi	Nybygget	1	FF	Fossil åker, ryggad/välvd (endast summariskt registrerat)	Öhn	2007-12-19
Stensträng	Odensvi	Stora Rocklunda	1	FF	Stensträng, summariskt registrerad	Öhn	2007-12-05
Lägenhetsbebyggelse	Odensvi	Stora Rocklunda	1		Lämning efter torp eller backstuga, ej registrerad	Öhn	2007-12-05
Grav- och boplatsoområde (Munktorp 177-178)	Munktorp	Furberga	1	FF	Omfattande område med husgrundsterasser, stensträngar och bytomt? i behov av komplettering		
Lägenhetsbebyggelse	Munktorp	Björke	1	FF	Torp upptaget på karta från 1720		
Lägenhetsbebyggelse	Munktorp	Nasta	1	FF	Backstuga upptagen på karta från 1729		
Fossil åker	Munktorp	Häljeby	1	FF	Omfattande område med röjningsrösen nära torplämning upptagen på karta från 1769.		
Lägenhetsbebyggelse	Munktorp	Åskesta	1		Husgrunder enligt uppgift av ortsbör		

Fig. 21. Lista över lokaler med behov av fördjupad dokumentation.